

Türkçe-Arnavutça Dil İlişkilerinde Türkçe İlahi ve Nefeslerin Rolü

Adem BALABAN*

ÖZET

14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Türkler ve Arnavutlar aynı devlet çatısı altında birlikte yaşamışlardır. Bu yakınlık şüphesiz iki milletin birçok konuda birbirlerini etkilemelerini sağlamıştır. Kültür sahasından dine, edebiyattan sanata kadar birçok alanda görülen bu etkileşim dil alanında da görülmektedir. Osmanlı döneminin kültür, sanat, edebiyat ve yönetim dili olan Türkçe, kelime, ek, atasözü ve deyim gibi dil öğeleri açısından Arnavutçayı etkilemiştir. Hem kültür hem de din alanında birçok Türkçe kelime Arnavutçaya geçmiştir. Bu kelimelerin Arnavutçaya geçmesinde ve yerleşmesinde din, edebiyat, sanat ve eğitim gibi sebepler etkili olmuştur. Bu konuda önemli bir etken de başta cami ve tekkeler olmak üzere mekteplerde okunan Türkçe ilahi ve nefeslerdir.

Arnavutlar tarafından çok sevilen Türkçe ilahi ve nefesler ezberlenerek dini merasimlerde söylenmiştir. Bu metinlerde geçen "Allah, cennet, melek, peygamber, aşk, afv, merhamet, padişah, ümit, bülbül, komşu, döşek, ocak" gibi birçok Türkçe ve Türkçeleşmiş kelime dinleyenler tarafından yavaş yavaş öğrenilmiş ve kendi dillerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu şiirlerin sevilip sık sık okunması hem de ezberlenmesi şiirlerdeki Türkçe kelimelere yavaş yavaş aşinalık kazandırmış ve bu kelimelerin benimsenip bazı ses ve şekil değişikliğiyle Arnavutçada kullanılmasına başlanmıştır.

Bu çalışma, Arnavut coğrafyasında okunan Türkçe nefes ve ilahilerin Türkçe kelimelerin Arnavutçaya geçmesindeki rolünü ortaya koymaya çalışacaktır. Çalışmamızda kullanılacak örnekler, Tiran Milli kütüphanesindeki Dr 5/28 E, Dr 1/12 D ve Dr 7/8F numarada kayıtlı Bektaşî Nefesleri ve İlahi Mecmuası adlı Türkçe yazma mecmualardaki şiirlerden ve bazı Arnavutça nefeslerden alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Arnavutça, ilahi, nefes, kelime alışverişi

The role of Turkish ilahis and nefes in the Turkish-Albanian language relations

Abstract

Turks and Albanians lived together under the umbrella of the same state from 14th century until the beginning of the 20th century. This closeness has undoubtedly impressed each other in many aspects of the two nations. This interaction had been in the field of art, culture, religion, language and literature. Many Turkish words in the field of culture and religion were transferred to Albanian. In the transition and the settlement of these words to Albanian language has been effective some reasons such as religion, literature, art and education. An important factor in this regard is also Turkish ilahis and nefes which were to be read at mosques, dervish lodges and schools.

Albanians much loved Turkish ilahis and nefes and read in the religious ceremonies. Many Turkish words such as "Allah, cennet, melek, peygamber, aşk, afv, merhamet, padişah, ümit, bülbül, komşu, döşek, ocak" in these texts were slowly learned by listener and began to be used in their own language.

* "Hëna e Plotë" (Beder) University, Albania, abalaban@beder.edu.al

This study aimed to demonstrate the influence of Turkish ilahis and nefes on the transition and the settlement of Turkish words to Albanian. Samples used in this study are chose from the Bektashi's nefes and ilahis that are registered on the number of Dr 5/28 E, Dr 1/12 D ve Dr 7/8F at National library of Tirana. Some samples are also selected from the Nefeze dhe Gazele Bektashiane Book.

Key words: *Turkish, Albanian, nefes, ilahi, word exchanging*

Giriş

Türkler, tarihte Çin'den Kuzey Afrika'ya oradan Avrupa'ya kadar çok geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Türklerin uzun süre yaşadıkları coğrafyalardan biri de Balkanlardır. Osmanlılardan önce Hunların, Avar ve diğer Türk kavimlerinin yaşadığı bu coğrafyada Türkler daha çok Osmanlı zamanında etkili olmuştur. (ARTUN, 100.s.) Tarihte birçok milletin yaşadığı, bir o kadarının da gelip geçtiği yer olan Balkanlar'da şimdi de birçok millet beraber yaşamaktadır. Gökdağ'a göre "Çok uluslu bir tablo sergileyen yarımadanın en eski sakinleri, Yunanlılar ve İllirya kökenli Arnavutlardır. Bu ikisi dışında bölgeye Kimmer, Galat, Trak, Kelt, İskit, Avar, Hun, Vizigot, Ostrogot, Peçenek, Kuman, Bulgar ve Slav gibi toplumlar da gelmiştir. Ancak bu milletlerin hepsi bölgede kalıcı olmamıştır." (GÖKDAĞ, 2 .s.)

Tarihte Uzak Doğu'dan Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyada kullanılan Türkçe birçok dille komşu olmuştur. Daha milattan önce Sümerce gibi dillerle etkileşimde bulunan Türkçe daha sonra Arapça, Farsça, Rusça, Sırpça, Arnavutça, Fransızca ve İngilizce gibi dillerle de ilişki içine girmiştir. Türkçe İslamiyet'le beraber Arapçadan, divan edebiyatla beraber Farsçadan, teknolojiyle beraber Fransızca ve İngilizceden etkilenmiş ve pek çok kelimeyi bünyesine almıştır. Bu dillerden etkilenen Türkçe özellikle Osmanlı döneminde birçok Balkan diline etki etmiştir. Binlerce Türkçe kelime, deyim ve atasözü Türkçeden Balkan dillerine geçmiş ve hala kullanılmaktadır. Karaağaç'a göre, Balkan dillerinden Ukranca'da 747, Macarcada 1936, Romencede 1700 ile 300, Bulgarcada 3500, Sırp Hırvatçada 8742, Arnavutçada 4000, Makedoncada 3089, Yunancada 2000 civarında Türkçe kelime bulunmaktadır. (KARAAĞAÇ, V-LXVI .s.)

Balkan dil ve kültürleri üzerine pek çok çalışması olan Artun da eserinde Koloğlu'dan şu bilgileri aktarır: "Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hala Türk kültürü damgasının yaşadığını şöyle anlatmıştır (KOLOĞLU, 7.s.). ".....Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırp ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır". (ARTUN, 99 .s.)

Türkçe kelimelerin bu dillere geçmesi çeşitli nedenlere dayanır. Bu sebeplerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- a. Osmanlıdan önce de Balkanlar'a Türklerin gelmesi ve burada bir kültür ortamı oluşturması: Avrupa Hunları, Gagavuz Türkleri gibi. (ARTUN, 100 .s.)
- b. Osmanlı döneminde Türklerin hakim olduğu Balkan coğrafyasında devlet dilinin Türkçe olması.
- c. Osmanlı'nın oluşturduğu yüksek medeniyet, kültür ve sanat

- d. Aydın kesimin İstanbul medreselerinden yetişmesi
- e. Balkan kökenli devlet adamlarının Enderun'da yetişip Türkçe öğrenmesi
- f. Birçok dini ve edebi terimin karşılıklarının Balkan dillerinde bulunmaması
- g. Türkçenin seçkin bir dil olması ve insanların bu dili öğrenmek istemeleri
- h. Edebi dil olarak Türkçenin kullanılması, birçok Balkan şair ve yazarı anadilinin yanında Türkçe eserler de vermiştir.
- i. Türkçe ilahi, mevlid, türkü gibi eserlerin Balkan coğrafyasında okunması.

Yukarıda ifade edilen sebeplerden hangisi olursa olsun Türklerin Balkanlarda bulunduğu zaman içinde binlerce Türkçe kelime Balkan dillerine girmiştir.

Türkçe Arnavutça Dil İlişkileri

Balkan dillerinden olan Arnavutça 4000 civarında Türkçe kelime olarak Türkçeden en çok etkilenen dillerden olmuştur. Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin çokluğunda Arnavutların İslam'ı tercih etmeleri de önemli rol oynamıştır. Tahir Dizdari'nin "Türk Dilindeki Oryantalist Sözcükler" (*Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe*) adlı eserine göre 4406 Türkçe kelime Arnavutçada kullanılmıştır. (DİZDARİ, IX .s.)

Osmanlılar döneminde daha aktif olan Türkçe-Arnavutça ilişkileri 20. yüzyıl başlarına kadar etkili bir şekilde devam etmiştir. Geçen zaman için Arnavutça Türkçeden birçok kelime, deyim, atasözü ve ek almıştır. Bu konuya değinen Abazi Egro, "Türkçe kelimeler Osmanlı döneminde Arnavutçaya mal olmuştur." demektedir. Ona göre "Türkçeden gelen bütün kelimelerin (ekler de dahil) hepsi Arnavutluk'ta bağımsızlığın ilan edildiği 1912 yılından önce Arnavutçaya mal edilmiş şekillerdir. Zikrolunan tarihten bu yana, söz konusu iki dilin arasındaki ilişkiler kesilmiş ve 1912 yılından bugüne kadar Türkçeden Arnavutçaya herhangi bir kelime veya ek geçmemiş, dolayısıyla mesele dondurulmuştur." (ABAZİ EGRO, 61 .s.)

Arnavutçadaki Türkçe kelimeler konusunda Derjaj "Günümüz Arnavutçasında 5000 kadar Türkçe kökenli sözcük bulunmakta; ölçünlü Arnavutçada ise bu sayı 1800'e inmektedir." demektedir. (DERJAJ, 12 .s.) Latifi Xhanari'ye göre ise bu rakam 4500 civarındadır. (LATİFİ XHANARİ, 25.s.)

Arnavutçanın Türkçeden etkilenmesinde İslamiyet'in de önemli bir rol oynadığını yukarıda zikretmiştik. Arnavutların İslamiyet'e geçmesiyle birlikte birtakım dini metinler, vaaz kitapları, menakıbnameler, ilahi ve nefesler, bu yeni dinin yayılmasında etkin rol almıştır. İlk zamanlarda Türkçe olan bu eserler Arnavutların Türkçe öğrenmesini ve Türkçe kelimeleri dillerine kazandırmalarını hızlandırmıştır. Derjaj'a göre "Sarı Saltık ve Balım Sultan gibi Hacı Bektaşî Veli'nin mürit ve misyonerlerinin Arnavutların yaşadığı coğrafyada yaptıkları hayırseverlik işleriyle ve halka İslamiyet'i tanıtip sevdirmeleriyle bu din yayıldı, diline karşı da bir sempati ve çekicilik ivmesinin doğmasına neden oldu." Arnavutçaya giren ilk Türkçe sözcüklerin dinî verintiler olması yukarıdaki fikrimizi desteklemektedir. (DERJAJ, 10 .s.)

Bu kelimelerden bazıları şunlardır: *dua – dua, xhenet – cennet, xhenem, xhehenem – cehennem kurban – kurban, namaz – namaz, Qabe – Kâbe, avdes – abdest, harram – haram, gjynaf – günah, sevap – sevap, imam – imam, dervish – derviş, musliman, mysliman – Müslüman, islam – İslam, din – din, pejgamber, pejgamer – peygamber, hajde – hadi, sadaka – sadaka, gibi verintilerdir. Bunlar günümüz Arnavutçasının sözcesine ve sözlükçesine yerleşmiş ve geçen asrın başından beri başlayan püristik hareketlere karşı dayanabilmiş sözcüklerdir. (DERJAJ, 10 .s.)*

Daha sonraları hemen her alanda Türkçeden Arnavutçayı kelime geçmiştir. Yönetimden askeri alana, hukuktan dini alana kadar birçok konuyla ilgi kelime Arnavutçaya geçmiş ve birçoğu hala kullanılmaktadır. Türkçeden en çok kelime geçen alanlar şunlardır:

İnşaat ve mimarlık, ev eşyası, mutfak, yiyecek ve gıda, giyim ve kumaşlar, meslek, kişinin toplumdaki yerini ve karakterini ifade eden kavramlar, sosyal hayat, nakış, denizcilik, alışveriş ve hizmet, para, finans ve ölçü birimi, müzik, oyun, folklorik inançlar ve etnografya, arazi, bitki ve hayvancılık, eğitim ve kültür, soy, tıp, zaman, renkler, taşımacılık ve yol, dericilik vs. (DİZDARİ, X-XIII .s.)

Yukarıda bahsedilen alanlarla ilgili Türkçeden Arnavutçaya geçen kelimelerden bazıları şunlardır:

kaza, vilayet, nahiye, şehir; angarya, bac, ferman, kanun, tapu; soğuk, mavzer, tabanca, kama, topuz, tüfek, yatağan; asker, bölükbaşı, sipahi yeniçeri, zaptiye; hisse, ceza, kadı, şahit; bayram, Bektaşî, imam, kadı, tarikat, şeriat; ahır, bahçe, baca, çardak, çeşme, konak, şadırvan; battaniye, çarşaf, çekmece, divan, kese, sandık, yastık, bardak, çini, oklava, ibrik, şişe; tulumba, aşure, baklava, borani, çorba, gevrek, lokma, pekmez, sucuk, tas kebab, turşu; astar, beze, bohça, çul, dolama, basma, uçkur, şal, sarık; arabacı, bakkal, bozacı, hamal; çengi, karagöz, nalbant, helvacı, kalpazan, kasap, kuyumcu; bekar, budala, dalavereci, haydut, kabadayı, sarhoş, muhacir, melez, kepaze, sevdalı, zayıf; tevekkel, adet, emanet, dünyalık, bataklık, helal, hile, rüşvet, keyif, kibir, sıkılma, şeytanlık, tamahkar; yürüyüş, bürümcük, çile, gergef; balamar, dalyan, gemi; aşhane, çarşı, dükkan, hancı, salhane; rençper, ayar, çek, dirhem, dönüm, faiz, sarraf, okka; alçı, billur, çelik, elmas, fildişi, sedef, sırma, boru, gayda, cura, düdük, kaval; kumbara, kumarcı, tavla, dev, ejderha, uğursuz, perişan; bel, çayır, kum, şimşir; koç, kopek, maymun, leylek; medrese, rütbe, mürekkep, divit, gazel mektep, katip, müderris; anne, amca, bacanak, baci, teyze; amel, çıban, damar, düztaban, gargara, hap, merhem, yakı; bahar, Cuma, sabah, sene, çeyrek, zaman; al, mavi, yeşil, karaboya; araba, kervan, sokak, kaldırım, meşin, saraç (LATİFİ XHANARİ, 28-32.s.) (BAYRAKTAR, 1087-1089 .s.)

Türkçe İlahi ve Nefeslerin Rolü

Türkçe pek çok kelimenin Arnavutçaya geçmesinde ve yerleşmesinde önemli bir etken de Türkçe kelimeleri, Arnavutçaya taşıyan dil ürünleridir. Türkçe ilahi, nefes, mevlit gibi ezgili söylenen ve kolay ezberlenen şiirler Arnavut coğrafyasında mevlitlerde, düğünlerde, tekke ve dergâhlarda sıklıkla okunmuş ve ezberlenmiştir. Bu metinlerde geçen ve Arnavutçada karşılığı olmayan çoğu kelime alınmış ve Arnavutçada kullanılmaya başlamıştır. Bazı kelimelerin ise karşılığı olmasına rağmen Arnavutçaya geçmiş ve diğer kelimeyle birlikte eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Günümüzde hala bazı tekke ve dergâhlarda Türkçe ilahilerin okunuyor olması bu fikrimizi desteklemektedir.* Bu çalışma özellikle Müslüman Arnavutlar tarafından okunan Türkçe ilahi ve nefeslerin Türkçe kelimelerin Arnavutçaya yerleşmesindeki oynadığı rol üzerinde durmaktadır.

Türkçe kelimelerin Arnavutçaya geçmesinde dergâh, tekke, cami ve medrese gibi yerlerde okunan ilahi, kaside, gazel ve nefes gibi şiirler etkili olmuştur. Özellikle şiir olmaları ve ezgiyle ve

*Arnavutluk'un başkenti Tiran'da bulunan Rufai Tekkesinde perşembe akşamları zikir meclisi oluşturulmaktadır. Bu zikirlerin sonunda Türkçe bilmeyen kişilerce Türkçe ilahiler okunmaktadır.

toplucu zikir meclislerinde söylenmeleri Arnavutların bu şiirlerdeki kelimelere aşına olmalarını sağlamıştır. Bir süre sonra ezberlenen bu şiirlerde geçen kelimeler de yavaş yavaş Arnavutçaya geçmeye başlamıştır. Aynı tarzda şiir yazan Arnavutların da şiirlerinde bu kelimeleri sık kullandıkları aşağıdaki örneklerde görülecektir. Türkçe şiirlerde sık kullanılan kelimelerden Arnavutçaya geçenler aşağıdaki beyitlerde koyu ve italik olarak yazılmıştır. Bu kelimelerin tespitinde Dizdari'nin *Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe* adlı sözlüğü esas alınmıştır.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere özellikle ilahi ve nefeslerde kullanılan çoğu kelime Arnavutçaya geçmiştir. Şu iki beyitteki toplam kelime sayısı 22'dir. Bu beyitlerde kullanılan 12 kelime Türkçeden Arnavutçaya geçmiştir.

Şimdi *irfan vaktidir*, *takvaya hacet* kalmadı

Zevk ve *vicdan vaktidir* feryada *hacet* kalmadı. *Askerî* (Dr5/28; 4a/3)

Bu *dünya fanidir* sakın aldanma.

Mağrur olup *tac* u *tahta* dayanma. (Dr 7/8F; 38b/16)

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Tiran Milli kütüphanesindeki Dr 5/28 E, Dr 1/12 D ve Dr 7/8F numarada kayıtlı Bektaşi Nefesleri ve İlahi Mecmuası adlı Türkçe yazma mecmualardaki şiirlerden örnekler verilecek ve bu örneklerdeki kelimelerden Arnavutçaya geçenler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Örnek beyitleri vermeden önce üzerinde çalıştığımız eserlerin katalog bilgilerini ve bu mecmualarda şiirleri bulunan şairlerin isim listesini vermek daha iyi olacaktır.

1. **Kitap:** İlahi Mecmuası, **Kayıt no:** Dr 7/8F

Toplam 54 varaktır. Ölçüleri 16x10,5 cm'dir. Muhtelif satırlarda düzensiz bir cönk şeklinde olup harekesiz talik ile yazılmıştır. Varaklar numaralıdır. Kâğıdında filigran yoktur. Deri ciltlidir. Sayfa 54a'dan sonra bazı notlar ve dualar var. 1b-3b varaklar arasında Farsça ve Arapça şiirler yer alır. Ayrıca bazı sayfaların kesildiği belli oluyor. Eserde İsmail Paşa adına H. 1298 tarihli bir temellük kaydı vardır.

Başı:

الهی ن الف سین صاد صافات و یسن بو قوللری یا سبحان
کافرلری آزدرمه طمو اودین قیزدرمه بزم ابچون

Sonu:

عفو ایذب عصیانمز قیل رحمتی
اول حبیبیک یوزی صوی صوی حرمتی

2. **Kitap:** Bektaşi Nefesleri, **Kayıt no:** Dr 5/28 E

20 varak olan eser 20x11 cm ölçülerinde oluşturulmuştur. Kırmızı renkli karton ciltlidir. Kağıt türü, sarı renkli saman kağıttır. 24 satır harekesiz rik'a ile yazılmıştır. Hacı Ethem Beg Camii'nden alındığına dair not var. İçinde 53 adet şiir yer almaktadır.

Başı:

الا ای سائل اوصاف حیدر حفا در نبی عم پیغمبرک
اکر بندن حبر المق دیلرسک علینک بحرینه دالمق دینلرک
علی نورنده اولدی ظاهر اشیا ی زمین و آسمان پنهان و پیدا
علیدر کلشن تحقیق بلبل علیدر معرفت باغینه سنبل

Sonu:

قروشم قافلر کبی
طوتشمشم کلخان کبی

آه ایدرم یعقوب کبی
یوسف شاهه او غرادم

عبدالرحیم ترسوسی
یورکنی صاغ صانورسن
باشلر آلوب باشلر کسر
حمیتلو شاهه او غرادم

3. Kitap: Bektaşî Nefesleri, Kayıt no: Dr 1/12 D

Karton ciltli, ince filigransız kâğıda, 59 varak, harekesiz rik'a yazı türü ile yazılmıştır. Ölçüleri 24x16,5 cm ve 17,5x8,5 cm'dir. Bazı yerler kırmızı mürekkeple yazılmış, mahlasların altında kırmızı renk çizgi var. Mecmuanın sonunun eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Başı:

جهانه وار اولمدن کتم آدمده
حق ايله برلکده بکتاش ایدم بن
وار ایندی بو ملکی چون که آدمده
یازدم تصویرنی نقاش ایدم بن

Sonu:

علی نورندن اولدی ظاهر اشیا
زمین و آسمان پنهان و اشیا
علیدر کلشنده تحقیق بلبل
علیدر معرفت باغنده سنبل

Şairlerin listesi:

Ahmed Camî, Askerî, Aşık Ömer, Aşık Yunus, Aşkî, Balım Sultan, Cefâ'î, Celalî, Cemalî, Elbasanî Vekil Baba, Emir Süleyman Abdal, Eşrefoğlu, Feryadî, Hacı Bektaş Velî, Hacı Ethem Şehid Beg, Hayrî, Hevayî, Hulkî, Hüseyinî, Kaherî Baba, Kalender Abdal, Kamberî, Kandî, Kaygusuz Abdal, Kemaleddin Şemsî İbrahim Baba, Kul Himmet, Mehmed bin Abdal, Mevlana, Muhitî, Nakşî, Nazîm, Nesimî, Niyazî, Nurî, Otman Baba, Pir Abdal Musa, Pîr Sultan Abdal, Rahî, Seher Abdal, Selamî, Sersem Abdal, Seyfî, Seyyid Nizam, Seyyidî, Şah Hatayî, Şehidî, Şems-i Tebrizî, Şeyh Mustafa, Tûrabî Baba, Tûrabî, Vecdî, Vehbî, Vehhâb, Viranî Sultan, Za'ifi (ÇAĞLAYAN, BALABAN, .s.222-231)

Örnek beyitler:

Şimdi *irfan* vaktidir, *takvaya hacet* kalmadı
Zevk ve *vicdan vaktidir* feryada hacet kalmadı. *Askerî* (Dr5/28; 4a/3)

Aşlımız ruh-ı mücerred vahid-i ferd olmuşuz
Devr-i Musa, İsa, Meryem-i ihya bizüz. *Dıbralı Sultan* (Dr5/28; 8b/17)

Şefaât, merhamet kâmı *Muhammed Mustafa* oldu
Velayet *sırrına sultan Aliyy'ül-Murtaza* oldu. *Pir Sultan* (Dr5/28; 18a/14)

Cümle evliyanın serveri *güli*
Erenler serveri *İmam Hüseyin*. *Pir Sultan* (Dr5/28; 31a/1)

İşte geldim **dost** giderim,
Bir **tatlı** dilden ötürü *Pir Sultan* (Dr5/28; 35a/10)

Benim sevgilim Ali'dir Ali
Ali sevenler olmaz mı **veli**. *Balım Sultan* (Dr5/28; 40a/13)

Hak nasip eylese **dergâha** varsam
Bir dem **divanı**na dursam ya Ali *Pir Sultan* (Dr5/28; 31a/11)

Günah sevap hep sorunca
Şah severse kardeş değme **yarama** *Balım Sultan* (Dr5/28; 40a/17)

Kırklar **Muhammed**'in yoluna baktı
Geline **cümlesi niyaza** kalktı *Kul Himmet* (Dr5/28; 42a/15)

Ahşam namazı beşdir
Anı kılmak bize **hoşdur** *Kaygusuz Abdal* (Dr5/28; 58a/3)

Ali'dir **cümlenin** canı, Muhammed'dir Ali kânı
Hakikatdir **ali şanı**, Ali'dir **yar-ı peygamber**. *Eşrefoğlu* (Dr 1/12 D; 5a/15)

Ey gönül bir **derde** düş kim anda **derman** gizlidir
Gel karış katreye kim anda umman gizlidir. *Eşrefoğlu* (Dr 1/12 D; 7a/13)

Cebrail delildir Muhammed'e bile
Bir **kamil** mürşide varmayınca olmaz. *Aşık Yunus* (Dr 1/12 D; 7b/10)

Kim kalır ruz-ı **kıyamet** hevl-i **maşerde** susuz
Anda senin saki-i enhar-ı **kevser** ya Ali. *Ahmed Cami* (Dr 1/12 D; 9a/5)

Arif-billah olup gel, kıl **salavat** daimun
Mü'min iman ehli ol zira **müslimanlık** budur. *Vecdi* (Dr 1/12 D; 9a/5)

Aşk odıyla içini nâr eyledin
N'oldı **bülbül** işini zâr eyledin. *Niyazi* (Dr 1/12 D; 10a/5)

Hep erenler Hû ile kaldır diler can **perdesin**
Açdılar gözlerin andan yan yan Hû deyü. *Niyazi* (Dr 1/12 D; 11a/17)

Ya Ali, ya **şah sultan** Ali
Düşmüşüz **aşkın belasına** Ali. *Niyazi* (Dr 1/12 D; 13a/17)

Bu Eşrefoğlu Rumi'nin **günahı** çokdur gayet
Şefaât kıl ya Muhammed yüzi **nurı kamer**, **şems**. *Eşrefoğlu* (Dr 1/12 D; 16a/20)

Ey aceb bilmem nedir bu **derdimin çaresi**
Dün ü gün artar onulmaz yüreğimin **yaresi**. *Eşrefoğlu* (Dr 1/12 D; 16b/2)

Yüreğimin **yaresine** hiç tıp kılmaz **ilaç**
Ey aceb var mı dahi bencileyin **divanesi**. *Eşrefoğlu* (Dr 1/12 D; 16b/3)

Hayli zamanda gezelim, bir mürşid-i **kamil** bulayım
Kalmadı **sabr** u **kararım** bana Allah'dan **haber** ver. *Aşık Yunus* (Dr 1/12 D; 19b/19)

Ya **ilahi merhamet** kıl kullarına sensin **rahim**
Kim bilürsün halimüz, **asilere** sensin **alim**. (Dr 7/8F; 4a/1)

Değildir **huri** vü **gılman** ne **cennet**dir ne hur-ı **Rıdvan**
Bu benim gönli alan değilgir lakin illa Hû. (Dr 7/8F; 26a/4)

Yüri gezme **yabanda** zâr u giryan
Hüda'nın ulu **dergahı** gönüldür (Dr 7/8F; 29a/3)

Nuh oldum **tufan** için çok çalışdım **din** için
Dinime uymayanı suya gark idüp geldim (Dr 7/8F; 29a/4)

Mecnun-ı Hüda olanı **zencire** çekerler
Şol talib-i Hak aşığı bir pîre çekerler (Dr 7/8F; 37a/1)

Uyan ey gözlerim **gafletten** uyan
Uyan ey uykusu çok **gafletten** uyan (Dr 7/8F; 38b/1)

Bu **dünya fanidir** sakın aldanma.
Mağrur olup **tac** u **tahta** dayanma. (Dr 7/8F; 38b/16)

Arnavutça nefeslerden örnekler:*

Shumë **jazëk** është [yazık]
Që erdh' **insanë** [insan]
Marrin bar e kashtë
Grurët e lanë

Hën e Dill **daim**
Bëjnë **devranë**
Tek insani ej xhan [ey can]
Kanë **sevdanë**

Mahzuni Baba (TOMORIT, 12 .s.)

* Bu örnekler Baba Ali Tomori'nin hazırladığı Nefes ve Gazel Antoloji'sinden alınmıştır.

Nga *Xhenabi gafur* [cenabı]

Të zbriti *ajet* [ayet]

Ja *Hysejnëm Sabur*

Mos ki *kasavet*

Dalip Bej Frasherit (TOMORIT, 14 .s.)

Mehdi-i sahibi zeman

Është vetë *ay sulltan*

Me *ashk* thirr Abedin *aman* [aşk]

Erdhi Zoti *paqi Hynqar* [pak, hünkar]

Baba Abedin Leskovikut (TOMORIT, 16 .s.)

Edhe në cam ë të çelur

Sot bëjnë *belli*

Kemi *pirë*, jemi dehur

Me *ashk' ezeli* [aşk-1 ezeli]

Baba Ali Tomorit (TOMORIT, 26 .s.)

Sa të jetë jeta

Bën nonjë *xhilve*

Fshihet e vërteta

E pandehim në

Baba Ali Tomorit (TOMORIT, 30 .s.)

Sonuç

Osmanlı döneminde Türkçe ve Arnavutça sıkı bir dil ilişkisi içinde olmuşlardır. Bu dönemde özellikle Türkçe birçok yönden Arnavutçayı etkilemiştir. Bunun neticesinde yaklaşık beş bin kelime Arnavutçaya geçmiştir. Bu kelimelerin Arnavutçaya geçip yerleşmesinde değişik nedenler rol oynamıştır. Türkçe nefes ve ilahilerin Türkçe kelimelerin Arnavutçaya geçmesindeki rolü bunların arasında çok önemli bir yere sahiptir. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere her beyitte en az birkaç Türkçe kelimenin Arnavutçaya geçtiği görülmektedir. Ayrıca Arnavutça yazılan nefeslere bakıldığında bu kelimelerin Arnavutçaya yerleştiği görülecektir. Sonuç olarak tekke, dergâh ve camilerde okunan Türkçe ilahi, nefes ve diğer dini şiirler Türkçe kelimelerin Arnavutçaya yerleşmesinde etkin bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

ABAZİ EGRO, Genciana, (2003) “Arnavutçadaki Türkçe Yapım Ekleri ve Bunların Anlamsal Değerleri,” *TDK Belleten* 1999, C: I-II, S: 42, ss. 59-78.

ARTUN, Erman (2003), “Osmanlının İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim”, *Folklor/Edebiyat*, 33/1, ss. 99-105.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel, (2009) “Dr. Lindita Latifi Mbi Huazimet Turke në Gjuhën Shqipe Krahasuar me Gjuhët e Tjera të Ballkanit (Arnavutçaya ve Diğer Balkan Dillerine Geçen Türkçe Kelimelerin Karşılaştırılması)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, ss.1083-1090.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin; BALABAN, Adem, (2013) “Arnavutluk Devlet Kütüphanesindeki (Biblioteka Kombëtare) Türkçe Yazma Mecmualar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1, p. 215-235.

DERJAJ, Adriatik, (2012) “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Arnavutçadaki İzleri Üzerine”, *Diyalektolog - Ağız Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, ss. 9-16.

DİZDARİ, Tahir N. (2005) *Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe*, AIITC, Tiranë,.

GÖKDAĞ, Bilgehan A. (2012) Balkanlar: “Etnik karmaşanın Dilsel Boyutları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, , Sayı 32, ss.1-27.

KARAAĞAÇ, Günay (2008) *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan (1999) “Mostar”, *Gazete Milliyet Pazar*, İstanbul, 10 Ekim 1999.

LATIFI, Lindita (2006) “Mbi huazimet turke në gjuhën shqipe krahasuar me gjuhët e tjera të Ballkanit”, DUDAJ, Tiranë.

TOMORIT, Baba Ali (1934) *Nefeze dhe Gazele Bektashiane* (Haz. LUMANI, Asqeri F.), Shtypëshkronja Kristo P. Luarasi, Tiranë.